DE LA MEMORIA CRITICĂ LA INOVAȚIA FRACTALĂ ÎN RECEPTAREA TEXTULUI POETIC

Nicoleta IFRIM
Universitatea „Dunărea de Jos" Galați

Abstract: *The reading theories have imposed different interpreting patterns on the literary text by which the act of reading is directed towards getting the ultimate signification; but, the literary text can be regarded upon as an open dynamic space which gets in touch with the interdisciplinary fields of enhancing sense by means of the newly-occured fractality. Thus, the text offers new values which can be analised as fractalic connotations within the literary creative perspective.*
Key words*: critical memory, fractal innovation, interpreting patterns, signification*

Textul poetic, ca spațiul deschis interpretărilor critice, îşi pune în valoare, odată cu fiecare încercare de surprindere a sensului său, propria „memorie critică" structurată în diferitele pattern-uri lectoriale, care s-au succedat diacronic de-a lungul demersurilor exegetice. În acest fel, „paradoxul interpretării" pune în relație două câmpuri tensionale aflate într-un permanent conflict: pe de o parte „memoria critică" a textului care se impune ca „autoritate de sens", proiectând, prin diferitele direcții critice, invariante interpretative uneori clasicizate, funcționând ca standard de lectură la care cititorul aderă involuntar, şi, pe de altă parte, textul însuşi care anulează, cu fiecare lectură, „tirania" modelului critic. Astfel, textul poetic pare a eluda, cu fiecare încercare de decriptare a sensului, autoritatea pattern-ului critic, încercând să-şi dirijeze intrinsec diferența de sens, de multe ori inedită prin ruptura față de metodă.

Într-o scurtă privire diacronică, reducționismul critic, ca impunere a unui sens – autoritate, cunoaşte mai multe forme de manifestare. Pe de o parte, amintim filtrul biografic, empiric, de „intrare" în text, dar şi metodele care absolutizează funcția contextului ideologic sau cultural căruia îi aparține opera. În acest caz, textul este o structură traversată de coduri culturale şi estetice care îi impun un anumit sens dependent strict de contextul exterior. Pe de altă parte, funcția expresivă a discursului poetic transmite calitatea creatorului de instanță impersonală, existentă în operă sau de instanță personalizată manifestă prin operă, ceea ce înseamnă o căutare reducționistă a mărcilor de semnificație auctoriale în discurs. Disputa conceptuală din jurul noțiunilor de *eu social / superficial / empiric* (critica biografistă) şi *eu profund / poetic* (critica textualistă, psihocritica, critica feministă şi postcolonială etc.) nu a făcut decât să grupeze metodele interpretării operei literare (şi a celei poetice, în particular) în cele două mari orientări: reducționismul extern şi cel intern.

Critica hermeneutică recentă selectează din ansamblul semnelor textuale pe cele reductibile la o interpretare coerentă conținută într-o ordine precisă epistemologică şi ideologică. În acest sens, Marcel Corniş-Pop pune în discuție scenariile critice ca tipare de căutare a diferitelor semnale din perspectiva a patru modele dominante. Modelul *mimetic* şi modelul *expresiv* reduc actul interpretativ la identificarea semnificanților obiectivi sau subiectivi. Modelul *retoric* (*estetic*) presupune, la rândul său, configurarea unei structuri particulare de elemente materiale individuale. „Chiar şi în varianta *structuralistă* actualizată a modelului retoric, se aşteaptă de la critic să opereze o interpretare imanentă – o căutare a matricilor de adâncime ale operei."[1] Modelul *cathartic,* care interpretează sensul drept efect al textului asupra lectorului, propune

BDD-A5419 © 2006 Universitatea din Pitești
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:20 UTC)

identificarea „temei identitare" a cititorului, aşa cum procedează modelul receptării hollandiene. Articulațiile poststructuraliste ale receptării privesc textul în dependența sa față de convențiile exterioare; pentru critica feministă, de exemplu, interpretarea urmăreşte principial identificarea sensului în contextul unui „cadru teoretic deja elaborat al realității construite social, ideologic şi lingvistic"[2], al cărui funcție primară este aceea de subminare a ideologiei falocentrice de enunțare. Într-un astfel de context al metodei, citirea textului poetic devine „act politic" ce indică „pericolele patriarhatului": „Recunoscând rolul limbajului (*poetic – n.n.*) în a face ca socialul / construitul să pară *natural*, feminismul preia intertextul drept pretext şi context, rediscutând (şi ridiculizând) reprezentările femeii drept *concavitate* (lipsă), parte din *natură* (nu civilizație), cu scopul evident de a conştientiza şi instrui publicul cititor."[3]

De fapt, aşa cum observa Marcel Corniş-Pop, „poststructuralismul promite să integreze lectura într-un *praxis* cultural extins (...). Atenția critică este refocalizată de la întrebarea ce face ca literatura să fie literatură? la aparatul sociocultural care pune stăpânire pe literatură, o organizează, o traduce şi o refractă." [4] Un rol primordial îl joacă lectorul, invitat să rescrie textul într-o atitudine dinamic-participativă: „Cititorul trebuie să opereze (...) trei serii de transformări fenemenologic-retorice: una de la suprafața textului la structura de adâncime a textului, o transformare ulterioară de la structura de adâncime la seturile derivate de abstracțiuni ideologice (ideologia procesului narativ şi ideologia lumii reprezentate) şi, în final, la înțelesul estetic-ideologic total."[5] Câştigurile interpretative ale teoriilor orientate asupra lectorului par a veni, în viziunea teoreticianului, din trei direcții: *ontologia textuală* lasă loc *dialecticii lecturii* (o orientare exterioară către performanța interpretativă a lectorului, implicat acum în construirea sensului), *analiza formalistă* este înlocuită de *receptarea estetică* („Desfătarea cititorului începe în momentul în care el însuşi devine productiv" - Iser) şi defavorizarea *mesajului literar* față de *producerea şi receptarea* acestuia prin lectură.

În contextul actual al postmodernității, care vizează subliminal detaşarea şi ruperea irevocabilă de orice reprezentare a centrului şi a autorității, putem vorbi de o inedită „decanonizare critică" a textului, de ipostaza operei care-şi fabrică singură metoda de lectură. Din acest punct de vedere, textul poetic devine o ipostază fractalică a formei complexe mandelbrotiene, configurând critic o „celebrare a diversității" (Alain Boutot [6]). Astfel, postmodernitatea fractalică propune o viziune diferită, inovatoare, asupra metodelor interpretării textelor literare, în general, şi a celor poetice, în particular. Aşa cum afirma Lyotard, "un artist sau un scriitor postmodern este în situația unui filosof: Textul pe care îl scrie, opera pe care o produce nu sunt, în principiu, guvernate de regului prestabilite şi nu pot fi judecate conform unei judecăți determinante, aplicând categorii familiare/cunoscute textului sau operei." Născută din epistema postmodernistă, fractalitatea ca metodă de interpretare a textului deconstruieşte iconoclast orice canon critic, nemaifiind subordonată unei singure perspective subiective: acum opera se află deasupra grilelor interpretative, creându-şi propriile exigențe şi recâştigându-şi autonomia specifică.

Premisa unei astfel de perspective critice asupra textului poetic este că acesta se structurează ca spațiu dinamic al reprezentării imagistice care respectă principiile de auto-formare fractalică identificate de Mandelbrot în studiul său despre formele Naturii [7]: *primatul detaliului*, *non-liniaritatea* şi *omotetia internă.* Depăşind regularitatea statică a metodelor interpretative reducționiste, noua perspectivă valorifică demersul analitic în sensul creării unui descriptivism contemplativ care nu mai explicitează modulațiile interioare ale imaginarului literar, ci le potențează pentru a surprinde diversitatea intrinsecă a dinamicii formelor. Opera poetică devine astfel o proiecție a

BDD-A5419 © 2006 Universitatea din Pitești
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:20 UTC)

Naturii mandelbrotiene, complexă în multiplicitatea valenţelor ei, generând o paradoxală solidaritate intrinsecă între cosmos şi anthropos.

Primatul detaliului, ca principiu de esenţă mandelbrotiană al „intrării în text", permite observarea modulaţiilor interioare ale textului poetic din punctul de vedere al omniprezenţei detaliului revelator la diferitele sale nivele de organizare. Pluralitatea semnificantă a detaliilor generează astfel complexitatea textuală la nivel formal dar şi imagistic încât textul devine o „liberă diversitate" fractalică ce-şi potenţează sensurile viziunii specifice nu atât prin unităţile tematice dominante, cât mai ales prin diferenţierea lor calitativă prin detaliu. Metoda interpretativă fractală, care propune un demers regresiv din detaliu în detaliu, la o scară din ce în ce mai mare, nu conduce la o creştere a simplităţii până la identificarea semnificantului textual ultim şi invariabil, ci provoacă o implicită creştere a complexităţii. Vorbim aici de *iluzia veridică* fractalică ce „ne invită parcă să credem că fiecare colţişor din univers, oricât de mic ar fi el, închide în sine un nou univers, cel puţin la fel de complex ca şi precedentul."[8] Fractalitatea nu mai înseamnă reducere la elementar, opunându-se ireversibil filosofiei actuale care, pentru R.Thom, „face ca analiza unui sistem prin componentele sale ireductibile să fie primul demers care trebuie îndeplinit de cercetător în dezvăluirea naturii sistemului."[9] De exemplu, asumarea unui astfel de deziderat fractalic în interpretarea textului poetic eminescian permite apropierea de detaliul textual cu intenţia manifestă de contemplare a sensurilor inculcate de acesta, într-un proces interpretativ care urmăreşte, aşa cum cerea Mihai Drăgan, „dezvoltarea, în etape succesive, a spiritului creator, întruparea lui în forme poetice care cresc una din alta, amplificându-se arborescent într-o structură romantică şi modernă totodată."[10] Astfel, „intuiţia de totalitate"[11] eminesciană se metamorfozează succesiv, cu fiecare text şi detaliu al viziunii, într-un spaţiu artistic multifaţetat şi coerent, unde „imaginaţia poetică reiterează, într-o dezvoltare progresivă (...) aproape toate emoţiile şi intuiţiile iniţiale. Totul se desfăşoară într-o mişcare concentrică şi imprevizibilă, de adâncire şi deschidere infinită, nostalgia perfecţiunii şi căutările dureroase intensificându-se mereu, odată cu vârstele fiecărui text."[12]

Non-liniaritatea instituie un demers specific de explorare a lumii dinamice a formelor, contrastând cu ideologia tehnico-ştiinţifică pozitivistă care percepea universul drept un continuu-um static perfect ierarhizat. Schimbarea de paradigmă implică reconsiderarea fragmentului ca sursă generică a discontinuităţii, căci „după un sfert de veac, erupţia *neliniarităţii* a produs o profundă schimbare în eşafodajul fizicii, comparabilă cu cea produsă de revoluţia cuantică sau de cea relativistă, revoluţii care au marcat începutul secolului al XX-lea. Printre nenumăratele consecinţe ale acestei evoluţii, una din cele mai importante este elaborarea progresivă a unei descrieri a Naturii prin care se renunţă la separarea miezului viu de materia inertă; şi asta, mai ales datorită luării în consideraţie a neliniarităţilor, surse ale unor comportamente de o infinită diversitate."[13] Discontinuitatea şi fragmentarismul devin astfel instrumente inedite ale analizei textului poetic, convertit acum în topos imagistic diseminat şi polivalent, unitar însă prin auto-similaritate. În această perspectivă, organizarea imaginarului poetic nu mai aderă la tiparul perspectivismului cartezian (modelul vizual dominant al modernităţii) care a impus conceptul spaţiului izotopic, rectiliniar, abstract şi uniform. „Un asemenea spaţiu, afirmă Ciprian Mihali, se lasă interogat cu privirea, dar nu cu ochii implicaţi în lucruri, participând la devenirea lor, ci cu ochiul abstract, singular şi detaşat, al minţii."[14] În tipul cartezian de raportare la spaţialitatea textului poetic mai importantă este conceptualizarea cantitativă, abstractizarea şi nu diferenţierea calitativă a elementelor structurante căci, aşa cum observa Martin Jay, „perspectivismul cartezian a fost (...) aliat cu o viziune ştiinţifică a lumii, care nu mai citeşte în mod

BDD-A5419 © 2006 Universitatea din Piteşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:20 UTC)

hermeneutic lumea ca un text divin, ci mai degrabă o vede ca situată într-o ordine spaţio – temporală reglată matematic, umplută cu obiecte ce pot fi observate doar din afară de către ochiul nepasionat al cercetătorului neutru."[15] Şi de data aceasta, textul eminescian devine un exemplu ilustrativ de funcţionare a *non-liniarităţii* şi *fragmentarismului* fractalic. Mihai Cimpoi afirma în acest sens : „Trebuie să ţinem seama neapărat de faptul că Eminescu se situează – nu temporal, ci prin esenţialul operei şi personalităţii sale – în faza de tranziţie de la sistematism la fragmentarism, de la viziunea impersonală asupra lumii la cea marcat personală şi temporală (...). Nu e vorba de bucăţi rupte dintr-un întreg, de resturi rămase din el ca în cazul binecunoscut al fragmentelor presocraticilor. E la mijloc o mutaţiune de orizont ontologic, o formă de mentalitate care substituie sistemul prin fragment, substituire alimentată de conştiinţa – sceptică, nelinişţită, mereu căzând în aporiile cunoaşterii – că *unitatea infinită a sistemului* condamnă fatal la neîmplinire, la o scufundare în împărăţia semnelor."[16] Fragmentul devine astfel, în viziunea noastră, un nucleu fractal omotetic ce intră în jocul combinărilor, constituindu-se ca element textual iniţiator care generează permanent alte începuturi. Pentru Eminescu, poet de structură romantică, fragmentele, „privite dinspre ele însele (...), sunt puncte de stabilizare, de centrare, sfidând haosul; privite însă dinspre sistem, ele sunt puncte de destabilizare şi descentrare, producând ele însele haos (...). Limitarea la fragment nu înseamnă blocarea definitivă, ci stabilire într-un punct din care comunică – secret, ezoteric – cu alte puncte. Unitatea fragmentarismului e de domeniul tainei, a corespondenţelor subadiacente."[17] Refacerea arhitecturii ipotetice despre care vorbeşte Călinescu, care a pus în relaţie textele definitive (în sens maiorescian) cu variantele şi metamorfozele lor manuscrise, reprezintă pentru noi o încercare de a surprinde unitatea fragmentară a operei, un model fractalic în care partea reflectă omotetic esenţa întregului în cadrul unui comportament specific – diviziunea fragmentară.

Omotetia internă este definită în teoria mandelbrotiană în termeni de autosimilaritate a formei fractale, în cadrul căreia partea reprezintă o imagine succedanee a întregului, sintetizând şi reiterând toate elementele structurante caracteristice ale formei fractalice globale. Nu este vorba despre o simplă reflectare simetrică a întregului în fragment, ci de „creşterea" modelului fractalic cu fiecare fragmentare succesivă a părţilor sale, într-o direcţie intensivă care merge regresiv, din nivel în nivel, dar recuperând în fiecare „intrare în formă" specificul generic al totalităţii originare. Din acest puct de vedere, orice text poetic poate fi privit ca un fractal complex, care admite principiul omotetiei interne ca fir organizator al imaginarului artistic, atât din punctul de vedere al dinamicii deschise a variantelor textuale care „cresc" unele dintr-altele într-o geneză interioară plurimorfă, dar şi din punctul de vedere al consubstanţialităţii omotetice a viziunilor intra-textuale care asigură coerenţa semnificaţiei globale. În acest fel, cu interpretarea fiecărui text poetic aparţinând unui autor anume, lectorul se adânceşte într-un demers analitic activ-recuperator al unităţii de viziune, altfel spus, parcurge un drum retrospectiv pe durata căruia descoperă, în fiecare proiecţie textuală, o omotetică manifestare a identităţii originare a gândirii creatoare. O astfel de abordare cere reconsiderarea instrumentelor de intrare în text, deoarece „lumea" operei poetice nu mai este asimilabilă ca proiecţie statică, liniară, reductibilă prin periodicitatea ei de sens la un număr finit de invariante; din contră, privită fractalic, opera poetică a fiecărui creator surprinde prin dinamismul formelor, prin complexitatea de sursă omotetică; parafrazându-l pe Grégoire Nicolis, am putea spune că orice univers poetic potenţează „o lume de instabilităţi şi fluctuaţii care sunt în cele din urmă responsabile pentru uimitoarea varietate şi bogăţie de forme şi structuri [...]. Noi

BDD-A5419 © 2006 Universitatea din Piteşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:20 UTC)

concepte şi noi metode sunt evident necesare pentru a descrie natura (operei – n.n.), în care evoluția şi pluralismul devin cuvinte cheie."[18] Nota comună a acestor observații pare a fi izomorfismul parte – întreg, dublat de procedeul diviziunii succesive, constituindu-se, în esență, într-un model creator asumat de orice text poetic (sau ansamblu de texte aparținând unui poet), cu reale extensiuni de semnificație. Fragmentarea de tip intensional, care implică o dezvoltare internă a complexității (partea devine co-referință intrinsecă a fragmentării), impune astfel criteriul omotetic ca regulă a „creşterii" fractalice. Din acest puct de vedere, modelul mandelbrotian al *cascadei ascendente* structurează un pattern de constituire a discursului poetic, pe acelaşi principiu dominant al auto-similarității, acesta contribuind la motivarea viziunii holografice a imaginarului, prin care individualul recuperează generalul, localul potențează globalul, iar partea reiterează funcțiile şi specificitatea întregului.

Astfel privită, fractalitatea ca „decanonizare" şi eludare a „memoriei critice" a textului poetic se întoarce intensiv spre modulațiile interne ale producerii discursului şi sensului, cărora le conferă relevanță specifică dincolo de autoritatea canonică a diferitelor grile de lectură.

Note

1. Corniş-Pop, M., *Tentația hermeneutică şi rescrierea critică,* Ed.Fundației Culturale Române, Bucureşti, 2000, p.16
2. Burton, D., apud idem, p.17
3. Praisler, M., *Intertextualitatea*, în *Dicționar* de *Postmodernism. Monografii şi corespondențe tematice*, coordonator Sorin Pârvu, Ed.Institutul European, Iaşi, 2005, p.186
4. Corniş-Pop*,* M., op.cit., p.18
5. Idem, p.20
6. Boutot, A., *Inventarea formelor. Revoluția morfologică. Spre un neo-aristotelism matematic,* traducere de Florin Munteanu şi Emil Bazac, Ed.Nemira, Bucureşti, 1997
7. Mandelbrot, B., *Obiectele fractale. Formă, hazard şi dimensiune*, traducere de Florin Munteanu, Ed.Nemira, Bucureşti, 1998
8. Boutot, A., op.cit., p.232
9. Idem, p.57
10. Drăgan, M., *Eminescu tânăr sau „a doua mea ființă"*, Ed.Institutul European, Iaşi, 1999, p.250
11. Vianu, T., *Emoție şi creație artistică, Opere,* vol.7, Ed.Minerva, Bucureşti, p.279
12. Drăgan, M., op.cit., p.262
13. Bergé, P., Pomeau, Y., Vidal, C., apud Boutot, A., op.cit., p.10
14. Mihali, C. (coordonator), *Altfel de spații. Studii de heterotipologie*, Ed.Paideia, Bucureşti, 2001, p.7
15. Idem, p.8
16. Cimpoi, M., *Plânsul Demiurgului*, Ed.Junimea, Iaşi, 1999*,* p.95
17. Idem, p.96
18. Apud Oliver, D., *Fractali*, Ed.Teora, Bucureşti, 2002, p.156

Bibliografie

Boutot, A., *Inventarea formelor. Revoluția morfologică. Spre un neo-aristotelism matematic,* traducere de Florin Munteanu şi Emil Bazac, Ed.Nemira, Bucureşti, 1997

Cimpoi, M., *Plânsul Demiurgului*, Ed.Junimea, Iaşi, 1999

Corniş-Pop, M., *Tentația hermeneutică şi rescrierea critică,* Ed.Fundației Culturale Române, Bucureşti, 2000

Drăgan, M., *Eminescu tânăr sau „a doua mea ființă"*, Ed.Institutul European, Iaşi, 1999

BDD-A5419 © 2006 Universitatea din Pitești
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:20 UTC)

Mandelbrot, B., *Obiectele fractale. Formă, hazard şi dimensiune*, traducere de Florin Munteanu, Ed.Nemira, Bucureşti, 1998

Mihali, C. (coordonator), *Altfel de spații. Studii de heterotipologie*, Ed.Paideia, Bucureşti, 2001

Oliver, D., *Fractali*, Ed.Teora, Bucureşti, 2002

Praisler, M., *Intertextualitatea*, în *Dicționar* de *Postmodernism*. *Monografii şi corespondențe tematice*, coordonator Sorin Pârvu, Ed.Institutul European, Iaşi, 2005

Tiutiuca, D., Dascălu, N., *Fractologia. Prolegomene la o posibilă viziune fractală asupra literaturii*, Ed.Fundația Scrisul românesc, Craiova, 2004

Vianu, T., *Emoție şi creație artistică, Opere,* vol.7, Ed.Minerva, Bucureşti

BDD-A5419 © 2006 Universitatea din Pitești
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:20 UTC)